

VU Research Portal

Situationele context en georganiseerde criminaliteit

Kleemans, E.R.

published in

Liber Amicorum Gerben Bruinsma
2017

document version

Peer reviewed version

document license

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Kleemans, E. R. (2017). Situationele context en georganiseerde criminaliteit. In C. Bijleveld, & P. van der Laan (Eds.), *Liber Amicorum Gerben Bruinsma* (pp. 201-208). Boom Criminologie.
https://www.researchgate.net/publication/316990150_Situationele_context_en_georganiseerde_criminaliteit

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/316990150>

Situationele context en georganiseerde criminaliteit

Chapter · May 2017

CITATIONS
0

READS
1,667

1 author:

[E.R. Kleemans](#)

Vrije Universiteit Amsterdam

136 PUBLICATIONS 2,994 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Kleemans, E.R. (2017). Situationele context en georganiseerde criminaliteit. In: C. Bijleveld & P. van der Laan. *Liber Amicorum Gerben Bruinsma* (pp. 201-208). Den Haag: Boom Criminologie.

Situationele context en georganiseerde criminaliteit

Edward R. Kleemans (Vrije Universiteit Amsterdam)

Wat is de overeenkomst tussen de differentiële-associatietheorie en de omgevingscriminologie? Hoewel er in ieder geval één man is die deze verschillende stromingen in de criminologie verbindt (Gerben Bruinsma), zijn er in mijn ogen maar weinig andere overeenkomsten. Sterker nog: de omgevingscriminologie heeft zich in hoge mate ontwikkeld door zich te onderscheiden van en zich af te zetten tegen de traditionele criminologie waarin altijd een sterke nadruk heeft gelegen op het vraagstuk van de criminele motivatie (waarom plegen mensen delicten?). De omgevingscriminologie richt zich daarentegen vooral op het delict zelf en niet op criminele motivatie (die als gegeven wordt verondersteld). En als er bij verklaringen voor delictspatronen of werkwijzen al een dader aan te pas komt, dan is dat in de meeste gevallen de individuele, rationele actor; en vrij zelden groepen of 'co-offenders'.

Ik moest dan ook goed nadenken over het verzoek van Gerben Bruinsma en Shane Johnson om een bijdrage te leveren aan het Oxford Handbook on Environmental Criminology over het thema 'Organized Crime and Places' (Bruinsma & Johnson 2017). Aan de ene kant ben ik altijd sterk geïnspireerd geweest door de omgevingscriminologie en ideeën over situationele criminaliteitspreventie. Maar aan de andere kant ligt er in het onderzoek naar georganiseerde criminaliteit een sterke nadruk op vragen over de sociale inbedding van dit fenomeen en de sociale organisatie van het plegen van delicten. Dat is bij deze complexe delicten ook zeer terecht. Zijn deze verschillende werelden van de omgevingscriminologie en die van het onderzoek naar georganiseerde criminaliteit wel goed met elkaar te verenigen?

Het toepassen van ideeën uit de omgevingscriminologie op georganiseerde criminaliteit is beslist niet zo gemakkelijk als bij gewone straatcriminaliteit. Autodiefstallen, roofovervallen en woningbraken waren belangrijke stedelijke problemen ten tijde van de opkomst van de omgevingscriminologie in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Deze nieuwe stroming leverde hele concrete empirische inzichten op over deze fenomenen en bood praktische oplossingen voor prangende problemen. Daarentegen was men in de omgevingscriminologie vrij laat met het toepassen van deze ideeën op andere, meer ernstige en complexe vormen van misdaad, zoals georganiseerde criminaliteit en – later - terrorisme (o.a. Cornish & Clarke 2002; Van de Bunt & Van der Schoot 2003; Levi & Maguire 2004; Bullock, Clarke, & Tilley 2010; Von Lampe 2011; Kleemans, Soudijn, & Weenink 2012; Kleemans & Soudijn 2017). Bij deze toepassing heeft de omgevingscriminologie altijd geworsteld met haar eigen 'ondergeschoven kindje': 'co-offending'. Misschien kunnen bij straatcriminaliteit relatief eenvoudige theorieën over dadergedrag volstaan en kan 'samenplegen' of 'sociale inbedding' bij de beantwoording van bepaalde vragen enigszins buiten beeld blijven, maar bij georganiseerde criminaliteit is dat zeker niet mogelijk.

In mijn hoofdstuk 'Organized Crime and Places' (Kleemans 2017) geef ik een uitgebreid overzicht van theoretische en empirische inzichten op drie onderzoeksgebieden: 'racketeering', 'transit crime' en lokale markten voor verboden goederen en diensten. Ik ga dat overzicht niet herhalen, maar wil hier de belangrijkste conclusies kort samenvatten en de relevante theoretische inzichten centraal stellen.¹ Onderzoek naar georganiseerde misdaad richt zich sterk op 'racketeering', de controle van criminele groepen over een bepaald territorium of een bepaalde economische sector, en op 'transit crime', het verdienen van geld door middel van het invoeren, doorvoeren en uitvoeren van illegale goederen en diensten. Toch zien we dat het meeste empirisch onderzoek zich vooral richt op de gemakkelijkst te onderzoeken fenomenen: lokale markten van illegale goederen en diensten, met een

zeer sterke focus op drugs en meer specifiek op de transacties tussen drugsdealers en kopers. Hoewel de term 'organized crime' vaak als containerbegrip wordt gebruikt (Paoli & Vander Beken 2014), is het interessant om te constateren dat in Nederland deze kleinschalige drugshandel niet eens onder de definitie van georganiseerde misdaad valt (Fijnaut et al. 1998). Goed beschouwd is de sterke focus van de omgevingscriminologie op straatcriminaliteit dus nog steeds van toepassing.

Zijn de onderzoekers uit de omgevingscriminologie dan gewoon te gemakzuchtig of mist er iets in de conceptualisering van de begrippen 'plaats', 'context' en 'omgeving'? En zijn er theoretische mogelijkheden om meer verbanden te leggen tussen het gedachtengoed van de omgevingscriminologie en het fenomeen georganiseerde criminaliteit? In dit hoofdstuk zal ik proberen om op deze vragen een antwoord te geven door eerst twee belangrijke zaken centraal te stellen: de te smalle conceptualisering van het begrip plaats en context (paragraaf 1) en het belang van stromen versus plaatsen (paragraaf 2). Daarna behandel ik twee theoretische begrippen die mijns inziens essentieel zijn voor een vruchtbare kruisbestuiving tussen de omgevingscriminologie en het onderzoek naar georganiseerde criminaliteit: sociale gelegenheidsstructuur (paragraaf 3) en ontmoetingsplaatsen (paragraaf 4). Ik sluit af met een conclusie (paragraaf 5).

1. Plaats is meer dan een (X,Y)-coördinaat

In de omgevingscriminologie is een ontwikkeling zichtbaar naar een steeds smallere interpretatie van het begrip plaats. Wat begon met analyses van gebieden en buurten, inclusief sociale processen, komt heden ten dage meer en meer neer op kwantitatieve analyses op een heel laag aggregatieniveau. Van buurten ging het naar straten en van straten ging het naar 'pockets of crime' en 'hot spots'. Maar plaatsen plegen geen delicten. En plaats is meer dan een (X,Y)-coördinaat. Sterker nog, de verklarende kracht van de omgevingscriminologie ligt in het centraal stellen van de situationele context in plaats van kenmerken van de dader. Het versmallen van de interpretatie van plaats en context leidt dan ook tot een reductie in verklarende kracht. Zonder inzicht in de situatie en de redenen waarom in deze specifieke situatie delicten worden gepleegd, levert empirisch onderzoek een uiterst smalle bijdrage aan wetenschap en beleid.

In het onderzoek naar georganiseerde misdaad wordt plaats veel breder opgevat dan in veel huidig onderzoek in de omgevingscriminologie. Ik zie echter ook veel parallellen. Zoals de omgevingscriminologie begon met vragen naar aanleiding van grote regionale verschillen in bepaalde vormen van misdaad, is ook de ongelijke ruimtelijke spreiding van Maffiacontrole evident en tevens een belangrijk uitgangspunt voor theoretische vragen. Hoe kan het dat in Sicilië al aan het einde van negentiende eeuw sprake was van Maffiacontrole in specifieke gebieden en in andere gebieden niet (zie voor een overzicht: Varese 2011, 2014; Kleemans 2015)? Hoe komt het dat Italiaans-Amerikaanse Maffiafamilies bepaalde economische sectoren in New York onder controle hadden (Jacobs 1999), terwijl de onderzoeksgroep Fijnaut constateerde dat van dergelijke machtsposities in Nederland niet of nauwelijks sprake was (Fijnaut et al. 1998)? In de internationale literatuur wordt dergelijk illegaal opereren op legale markten ook wel 'racketeering' genoemd. De verklaring wordt gezocht in het feit dat de overheid zwak is of niet legitiem en dat maffiagroepen de controle over deze gebieden overnemen. Zij nemen als het ware twee staatsmonopolies over (het geweldsmonopolie en het recht om belasting te heffen) en bieden (private) beveiliging en conflictregulering aan in ruil voor protectiegeld, het plaatsen van medewerkers op de loonlijst, het vragen van hogere prijzen of vormen van 'gedwongen winkelnering'. Men behaalt dus winst uit een scala van activiteiten, mogelijk gemaakt door een machtspositie die wordt gevestigd in sociale, economische en politieke structuren.

Plaats wordt hier dus opgevat als 'territorium', inclusief de macht over mensen, activiteiten en hulpbronnen. Deze macht wordt mogelijk gemaakt door de interdependentie binnen een bepaald territorium tussen mensen, economische activiteiten en politieke instituties. In huidige moderne

Westerse samenlevingen is deze macht vaak geconcentreerd bij de overheid, maar een blik in de geschiedenis leert dat een stabiele, legitieme en sterke overheid eerder uitzondering dan regel is. Daarom wordt maffiacontrole vaak gerelateerd aan de afwezigheid van een sterke en/of legitieme overheid, 'failed states' en plotselinge sociale en economische veranderingen, zoals na de val van de Sovjet-Unie in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw. Het betreft weliswaar een ander fenomeen, maar de parallel met de Chicago school en de teloorgang van lokale gemeenschappen en sociale controle dringt zich hier sterk op.

Eén van de sterke kanten van de 'protectie-theorieën' uit de georganiseerde misdaad literatuur is dat plaats op een hoger niveau wordt geconceptualiseerd: als het beheersen van een territorium, door maffiagroepen in plaats van door de overheid. De steun van de bevolking en van economische actoren is daarbij van groot belang. Zij kiezen uiteindelijk expliciet of impliciet voor maffiagroepen en niet voor de zwakke staat. Maffiagroepen kunnen daarmee de formele en informele sociale controle in deze gebieden neutraliseren of zelfs omdraaien. In dat geval stimuleert de sociale omgeving juist criminaliteit, legt deze potentiële getuigen en 'overlopers' het zwijgen op en houdt deze buitenstaanders op afstand. Dergelijke vormen van maffiacontrole treffen we aan in bepaalde regio's, bedrijfssectoren, dorpen en wijken, maar de literatuur laat duidelijk zien dat deze spreiding ongelijk is (zie o.a. Varese 2014; Bruinsma 2015). In al deze gevallen staat de formele en informele sociale controle in dienst van de bestaande machtsstructuur die criminele activiteiten niet voorkomt, maar juist faciliteert. Dit belangrijke faciliterende aspect van de directe sociale omgeving, economische actoren en politieke structuren, lijkt in de 'mainstream' studies in de omgevingscriminologie op dit moment geheel op de achtergrond geraakt. Dit is niet alleen een gevolg van de sterke focus op straatcriminaliteit (en dan met name 'predatory crime'), maar ook van het steeds smaller interpreteren van het theoretische begrip 'situationele context' tot het uiteindelijk niet meer is dan een (X,Y)-coördinaat.

2. Het belang van stromen versus plaatsen

De omgevingscriminologie gaat niet alleen over plaatsen, maar ook over stromen en routine activiteiten. Dat is vooral goed zichtbaar in het werk van Marcus Felson. Waarom vinden criminele activiteiten op bepaalde plekken en tijdstippen plaats? Omdat kort gezegd gemotiveerde daders doelwitten tegenkomen in afwezigheid van adequaat toezicht. Maar ook als deze drie noodzakelijke condities samenvallen in plaats en tijd, hoeft er nog niets te gebeuren. Want het samenvallen van deze drie noodzakelijke voorwaarden is nog geen voldoende voorwaarde voor het plaatsvinden van een criminele gebeurtenis. De crux van de theorieën van Felson is dat de routinematigheid van veel activiteiten van heel veel mensen aan deze 'willekeurige' criminele gebeurtenissen een systematisch karakter geeft. Er is met andere woorden sprake van 'systematisch toeval'. Een zeer eenvoudige microtheorie kan zo door de routinematigheid van veel activiteiten van heel veel mensen vrij eenvoudig worden vertaald naar het macro-niveau van bijvoorbeeld een stedelijk gebied (Kleemans 1996: 25-48). De fascinatie van Marcus Felson voor de natuurwetenschappen is terug te zien in zijn stelling dat de criminologie ook gedeeltelijk moet worden opgevat als "*a physical science, explaining how bodies move, how they mix, and how their mixtures produce reactions, even explosions not possible when they were separate.*" (Felson 1987: 914-915).

De aandacht voor stromen is in de omgevingscriminologie echter veel kleiner dan voor plaatsen. We weten dat daders mobiel zijn, maar empirisch onderzoek laat ook zien dat er zeer veel beperkingen zitten aan hun mobiliteit (o.a. Bruinsma 2000). En juist in die beperkingen ligt een grote verklarende kracht. Deze beperkingen kunnen bijvoorbeeld verklaren waarom er in steden relatief meer inbraken plaatsvinden in en rond het stadscentrum, langs doorgangswegen en in de omgeving van buurten waar veel daders wonen (Kleemans 1996).

In de vroege studies uit de omgevingscriminologie werd dadermobiliteit compleet veronachtzaamd, omdat onderzoekers dachten dat woonbuurt en pleegbuurt veelal samenvielen. Maar in veel recente studies wordt dadermobiliteit evenzeer veronachtzaamd, in die zin dat de mobiliteit impliciet als oneindig wordt beschouwd. In empirische studies is het verzamelen van zowel dader- als delictgegevens en het combineren daarvan een zeldzaamheid, waardoor feitelijk vaak niet bekend is waar deze daders wonen en hoe zij op bepaalde plekken geraken waar zij delicten plegen. Dit is een belangrijk gemis, zowel in empirisch als in theoretisch opzicht, omdat er zo velerlei alternatieve verklaringen ongetoetst blijven.

Stromen spelen in het onderzoek naar georganiseerde misdaad een belangrijke rol. De belangrijkste winstmaker voor veel criminele samenwerkingsverbanden bestaat tegenwoordig niet uit gebiedscontrole, maar uit zeer winstgevendende internationale smokkelstromen: drugssmokkel, mensensmokkel, mensenhandel, wapenhandel, handel in gestolen voertuigen en andere transnationale illegale activiteiten, zoals witwassen en het ontduiken van heffingen (o.a. sigarettensmokkel, oliefraude, Btw-fraude en EU-fraude) (o.a. Kleemans 2007: 176). De grootste gemene deler van deze activiteiten, ook wel 'transitcriminaliteit' genoemd, is dat de winst voortkomt uit het overschrijden van grenzen. Nederland kan daarbij bijvoorbeeld herkomstland, transitland of bestemmingsland zijn, maar de illegale activiteiten liften vaak mee met de gelegenheidsstructuur die ook legale invoer, doorvoer en uitvoer faciliteert. Voor Nederland zijn dat in het bijzonder de havens (Rotterdam, Amsterdam, maar ook Antwerpen), luchthavens, legale goederen- en passagiersstromen en de logistieke faciliteiten die bij een transiteconomie passen.

Het concept 'transitcriminaliteit' is zeer relevant voor het onderzoek naar georganiseerde criminaliteit, maar ook voor de omgevingscriminologie. De aandacht wordt op deze manier namelijk verlegd van plaatsen naar grenzen: verbindingen tussen plaatsen en tussen mensen die in verschillende landen leven. De meeste winst wordt niet gemaakt door de Colombiaanse boer die coca planten verbouwt, maar door de mensen die cocaïne weten te transporteren naar de belangrijkste consumentenmarkten in de Verenigde Staten en West-Europa (Reuter 2014). De daders en dadergroepen die dit mogelijk maken vervullen vaak een verbindingsfunctie tussen sociale werelden die normaal gescheiden blijven: tussen mensen in verschillende landen, tussen verschillende ethnische groepen en tussen onderwereld en bovenwereld (Kleemans 2007: 179-180). Omdat transnationale smokkelactiviteiten verbonden zijn met grote financiële belangen én grote risico's (inbeslagnames, arrestaties, maar ook diefstal en bedrog), spelen sociale relaties een belangrijke rol in criminele netwerken (Kleemans & Van de Bunt 1999).

Vanwege het belang van vertrouwen en de relatief hoge mate van sociale organisatie die nodig is voor transnationale criminele activiteiten, kan onderzoek naar georganiseerde misdaad niet voorbijgaan aan de structuur van sociale relaties die deze activiteiten faciliteert. Een mooi voorbeeld hiervan is de verklaring waarom Nederland zo'n belangrijk transitland voor drugs in Europa is geworden. Enerzijds kan dit worden verklaard door het transitkarakter van de Nederlandse economie en de uitstekende logistieke voorzieningen voor het transport van legale (en illegale) goederen. Anderzijds is ook de constatering van de onderzoeksgroep Fijnaut relevant dat de belangrijkste groepen immigranten in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw afkomstig waren uit drugs producerende of -doorvoerende landen: Marokko (cannabis), Turkije (heroïne), Suriname en de voormalige Nederlandse Antillen (cocaïne) (Fijnaut et al. 1998: 83-87). Hierdoor zijn sociale en economische verbindingen ontstaan tussen Nederland en belangrijke drug producerende of -doorvoerende landen die een vruchtbare voedingsbodem oplevert voor transitcriminaliteit.

De gelegenheidsstructuur voor transitcriminaliteit kent dus zowel een fysieke als sociale kant. Deze sociale kant is echter zeer belangrijk, want als daders in verschillende landen elkaar niet kennen of elkaar niet voldoende kunnen vertrouwen, zullen er geen transnationale criminele activiteiten plaatsvinden, hoe aantrekkelijk smokkel in theorie ook zou kunnen zijn. Transnationale sociale relaties zijn dus een belangrijke faciliterende factor en mogen daarom niet worden veronachtzaamd. Ook het

overschrijden van grenzen en het vermijden van controle heeft fysieke, sociale en economische kanten. Sommige mensen mogen onbepaald grenzen overschrijden of hebben via legale activiteiten – vanwege hun beroep of bedrijf - heel veel mogelijkheden om goederen te verplaatsen. Anderen hebben dat niet. De modus operandi van smokkelaars is dus sterk gerelateerd aan de legale mogelijkheden om grenzen te overschrijden en de kwetsbaarheden daarvan. Zo worden drugs vaak gesmokkeld via legale goederen (omdat niet alles volledig kan worden gecontroleerd) of via lading waarbij controle moeilijk, arbeidsintensief of niet doelmatig is (bijvoorbeeld bederfelijke waar die snel van A naar B moet, zoals fruit, vlees, vis, bloemen etc.). Ook de smokkel van mensen gebeurt – naast illegale grensoverschrijdingen – vaak via ‘normale kanalen’: door middel van valse documenten, (schijn)huwelijken, visa voor studenten, wetenschappers of toeristen, uitnodigingen voor bedrijfsbezoeken etc. (zie voor een overzicht: Zhang 2007).

De parallellen met de ‘routine activity theory’ zijn opvallend, aangezien ook bij deze transnationale activiteiten geldt dat illegale activiteiten kunnen meeliften op de gelegeheidsstructuur die wordt gecreëerd door legale activiteiten en legale actoren. Maar naast de fysieke gelegeheidsstructuur is ook de ‘sociale gelegeheidsstructuur’ van groot belang.

Empirisch onderzoek zou zich dus kunnen richten op transnationale stromen en verbindingen tussen verschillende landen. Ook zouden grenzen en logistieke knooppunten, zoals luchthavens en havens, een belangrijker rol kunnen krijgen in empirisch onderzoek. In economisch en fysiek opzicht zijn luchthavens en havens van extreem groot belang, maar de omgevingscriminologie heeft zich hier tot op heden niet of nauwelijks mee beziggehouden. Dit is problematisch, omdat luchthavens en havens juist de plekken zijn waar (legale en illegale) grensoverschrijdingen plaatsvinden. Op vliegvelden gaan op dagelijkse basis op een ongekeerde schaal passagiers, bagage, vracht, catering, afval en ondersteunend personeel van ‘landside’ naar ‘airside’ (of vice versa), maar empirisch criminologisch onderzoek naar deze processen en daarmee samenhangende veiligheidsproblemen is zeer schaars. Bovendien is de overheid een relatief kleine speler op een speelveld dat grotendeels wordt beheerst door private bedrijven en private beveiliging. Logistieke knooppunten als havens en luchthavens zouden daarom voor de omgevingscriminologie zeer interessante nieuwe onderzoeksthema’s kunnen zijn.

3. Sociale gelegeheidsstructuur

Schiet de huidige theorievorming in de omgevingscriminologie te kort voor onderzoek naar georganiseerde criminaliteit? Ik denk het wel. Zoals ik in het voorgaande heb beargumenteerd is plaats meer dan een (X,Y)-coördinaat en moet er meer aandacht komen voor (transnationale) stromen. Maar daarnaast moet er ook meer aandacht komen voor de sociale organisatie van het plegen van delicten, ook in de omgevingscriminologie. Daarom behandel ik in dit laatste deel twee theoretische begrippen die mijns inziens essentieel zijn voor een vruchtbare kruisbestuiving tussen de omgevingscriminologie en het onderzoek naar georganiseerde criminaliteit: sociale gelegeheidsstructuur (‘social opportunity structure’) en ontmoetingsplaatsen (‘offender convergence settings’).

Voor gewone straatcriminaliteit, zoals woninginbraken, straatroof en diefstal, zijn de mogelijkheden zeer groot en staan deze open voor iedereen. Iedereen kan een diefstal plegen of verwickeld raken in een vechtpartij. Maar de toegang tot winstgevendende grensoverschrijdende illegale activiteiten wordt in grote mate bepaald door sociale relaties. Daarom moet onderzoek niet alleen zijn gericht op de fysieke gelegeheidsstructuur, maar ook op de ‘sociale gelegeheidsstructuur’: “*social ties providing access to profitable criminal activities*” (Kleemans & De Poot 2008: 75). Zonder sociale relaties is er geen toegang tot bepaalde criminele activiteiten en dit maakt de analyse van georganiseerde criminaliteit anders dan de analyse van straatcriminaliteit. Ook vergemakkelijkt het samenwerken in criminele netwerken de toegang tot en de uitvoering van bepaalde criminele

activiteiten. De continuïteit en flexibiliteit van criminele netwerken en criminele activiteiten worden daarmee bevorderd. Een interessante combinatie van sociale netwerkanalyse en crime script analyse werd uitgevoerd door Morselli en Roy (2008): knooppunten in netwerken creëren permutaties in crime scripts, waardoor er verschillende manieren ontstaan om criminele activiteiten uit te voeren. De uitvoering van deze criminele activiteiten wordt daardoor ook flexibeler en minder kwetsbaar.

Aandacht besteden aan sociale relaties en aan de sociale gelegenheidsstructuur betekent ook dat gekeken moet worden naar de geografische structuur van criminele netwerken en criminele bindingen. We kunnen daarbij een onderscheid maken tussen 'racketeering' en 'transit crime'. Een gunstige voorwaarde voor 'racketeering' is het reeds bestaan van een hecht, geografisch geïsoleerd netwerk en de afwezigheid van een sterke en legitieme overheid. Dit creëert voor criminele netwerken de mogelijkheid om een machtsbasis op te bouwen die steunt op sociale relaties en economische en politieke belangen. De beste situatie om dit te bereiken is relatieve isolatie, in sociaal, economisch en politiek opzicht. Situaties die zich lenen voor maffiacontrole worden onder meer beschreven door Varese (2011). Zo leent een geïsoleerd dorp met een relatief geïsoleerde en eenzijdige economie zich hier beter voor dan bijvoorbeeld een middelgrote stad waarin verschillende economische actoren actief zijn die verbonden zijn met interregionale en internationale markten. Dergelijke actoren hebben enerzijds weinig interesse in maffiabescherming en hebben anderzijds heel veel mogelijkheden om zich aan dergelijke opgedrongen bescherming te onttrekken. Uit recent onderzoek van Calderoni et al. (2016) blijkt ook dat Italiaanse maffiagroepen maar in een beperkt aantal andere landen actief is en dat daarbij zelden sprake is van 'racketeering', een activiteit die in de thuisregio's vaak de belangrijkste activiteit is. Dit komt omdat 'racketeering' een zeer moeilijke activiteit is om te verplaatsen (Varese 2011, 2014).

Transitcriminaliteit vraagt daarentegen om de nauwgezette bestudering van de sociale en economische banden tussen specifieke landen, omdat criminele netwerken zijn gebaseerd op bestaande sociale relaties en criminele activiteiten meeliften op de legale stromen van goederen en mensen tussen landen. Dat verklaart waarom de meeste cocaïne Europa binnenkomt via Spanje (met haar historische sociale en economische banden met Zuid Amerikaanse landen) en Nederland (met haar banden met Suriname en de voormalige Nederlandse Antillen en de havens van Rotterdam, Amsterdam en Antwerpen (net over de grens)). Het verklaart ook specifieke mensensmokkelroutes, omdat bevriende staten vaak reis- en handelsbeperkingen proberen te verminderen en meer ruimte scheppen voor goederen- en persoonsbewegingen tussen deze landen. Belangrijke voorbeelden hiervan zijn de reismogelijkheden tussen voormalige communistische landen zoals China, Rusland en Oost Europese landen en veranderingen in mensensmokkel- en heroïnesmokkelroutes na de beëindiging van de Koude Oorlog, de val van de Sovjet-Unie en het nieuwe EU-lidmaatschap van voormalige communistische landen.

4. Ontmoetingsplaatsen

Hoewel sociale relaties belangrijk zijn bij georganiseerde criminaliteit, kunnen niet alle benodigde capaciteiten altijd in het eigen netwerk worden gevonden. Daders maken daarom ook gebruik van ontmoetingsplaatsen waar potentiële mededaders gevonden kunnen worden. Marcus Felson (2006: 97-99) introduceerde de term 'offender convergence settings' en verklaarde dit begrip met het voorbeeld van een foute kroeg. Dat is een plaats om potentiële mededaders te ontmoeten en een dergelijke plaats maakt het ook mogelijk dat criminele samenwerking zelfs kan blijven voortbestaan als de afzonderlijke daders wisselen.

Bij georganiseerde criminaliteit treffen we natuurlijk ook foute kroegen en clubhuizen aan. Maar we moeten het begrip ontmoetingsplaats breder interpreteren en daarbij alle aspecten van het sociale leven includeren: ontmoetingsplaatsen in buurten, het nachtleven, uitgaansgebieden en hobby's

en nevenactiviteiten (o.a. schietclubs en motorclubs). We moeten ook verder kijken dan de onderwereld en ook de contacten tussen onder- en bovenwereld daarbij betrekken. Juist omdat dit soms gescheiden circuits zijn, zijn deze ontmoetingsplaatsen van belang om mensen uit de bovenwereld en uit de onderwereld met elkaar in contact te brengen.

Een bijzondere toepassing betreffen werksituaties en beroepsmatige activiteiten. Beroepen kunnen op verschillende manieren mogelijkheden bieden voor georganiseerde criminaliteit (Kleemans & Van de Bunt 2008). In de eerste plaats door internationale contacten en reisbewegingen. Contacten met andere landen en andere sociale groepen kunnen ook nieuwe kansen meebrengen voor internationale criminele activiteiten. Voorbeelden zijn beroepen die te maken hebben met mobiliteit, transport en logistiek. In de tweede plaats kunnen beroepen bepaalde privileges met zich meebrengen, individuele autonomie en bewegingsvrijheid. Dit verklaart waarom in georganiseerde misdaadzaken vaak eigenaren van kleine bedrijven voorkomen, onafhankelijke professionals met bepaalde privileges en werknemers die in grote bedrijven een relatief autonome positie innemen. Vertrouwen en autonomie bieden immers ook mogelijkheden tot misbruik. Ten slotte zijn er ook beroepen die veel sociale contacten met zich meebrengen en die dus goede mogelijkheden bieden om potentiële mededaders of klanten te ontmoeten, zoals in de horeca.

Vanwege de dunne scheidslijn tussen legaliteit en illegaliteit is het dus belangrijk om ook naar andere ontmoetingsplaatsen te kijken dan de foute kroeg. Dergelijke ontmoetingsplaatsen hoeven niet letterlijk gebaseerd te zijn op fysieke ontmoetingsplaatsen, maar volgen de logica van sociale relaties en gezamenlijke activiteiten. Bij transitcriminaliteit betekent dit dat deze 'offender convergence settings' vaak over grenzen heengaan (bijvoorbeeld transnationale legale activiteiten en gerelateerde ontmoetingen) of zijn gerelateerd aan logistieke knooppunten zoals luchthavens en havens.

Een nieuwe ontwikkeling in dat opzicht betreft 'virtual offender convergence settings', forums op het internet die het mogelijk maken om gespecialiseerde daders te ontmoeten, specifieke expertise in te huren, kennis op te doen of producten en tools aan te bieden en te kopen. Uit recent onderzoek blijkt dat veel cyber criminele netwerken gebruik maken van deze nieuwe mogelijkheden, maar deze netwerken blijken daarnaast nog steeds gebruik te maken van bestaande sociale relaties (o.a. Leukfeldt et al. 2017). Ook in het onderzoek naar georganiseerde criminaliteit en terrorisme wordt met bijzondere belangstelling gekeken naar de rol en functie van deze forums voor het ontstaan en de ontwikkeling van criminele netwerken. Juist doordat de beperkingen van tijd en plaats deels worden opgeheven door deze forums, scheppen deze forums nieuwe mogelijkheden en uitdagingen voor daders. Het is ook een uitdaging voor de omgevingscriminologie, omdat de situationele context in dit geval beslist niet samenvalt met een (X,Y)-coördinaat en de nadruk niet alleen ligt op de criminele activiteiten maar ook op de contacten en de samenwerking tussen daders.

5. Conclusie

De omgevingscriminologie heeft veel te bieden voor het onderzoek naar georganiseerde criminaliteit. Daarbij zitten echter twee zaken in de weg. Plaats moet breder worden geïnterpreteerd dan een (X,Y)-coördinaat en de situationele context van een criminele gebeurtenis moet weer centraal komen te staan in het onderzoek. Daarnaast zou het onderzoek zich meer moeten richten op stromen dan plaatsen, vooral als transitcriminaliteit het onderwerp van studie is. Omdat de sociale organisatie van criminele activiteiten die vallen onder het begrip 'georganiseerde criminaliteit', veel hoger is dan bij gewone straatcriminaliteit (het traditionele domein van de omgevingscriminologie), kunnen twee theoretische begrippen een brugfunctie vervullen: sociale gelegenheidsstructuur en ontmoetingsplaatsen.

De omgevingscriminologie heeft zich de laatste decennia sterk afgezet tegen het 'over gesocialiseerde' karakter van veel criminologische theorieën. Dat heeft tot vooruitgang geleid, maar ook tot verstarring. Verstarring wat betreft de typen vraagstellingen en typen criminaliteit die centraal

staan in empirisch onderzoek, maar ook verstarring in theorievorming. Het is daarom tijd om weer wat tegenwicht te bieden tegen deze ‘onder gesocialiseerde’ tendensen, zowel wat betreft theorievorming als wat betreft de focus in empirisch onderzoek. Georganiseerde criminaliteit en cybercriminaliteit bieden daarbij uitgelezen kansen voor theoretische en empirische vernieuwing in de omgevingscriminologie.

Bruinsma, G.J.N. 2000. *Geografische mobiliteit en misdaad (Oratie Universiteit Leiden)*. Leiden: Universitaire Pers Leiden.

Bruinsma, G.J.N. 2015. *Histories of Transnational Crime*. Springer: New York.

Bullock, K., Clarke, R.V., & Tilley, N. (eds.). 2010. *Situational Prevention of Organised Crimes*. Cullompton, UK: Willan Publishing.

Calderoni, F., Berlusconi, G., Garofalo, L., Giommoni, L., & Sarno, F. 2016. The Italian mafias in the world: A systematic assessment of the mobility of criminal groups. *European Journal of Criminology* 13(4): 413-433.

Cornish, D.B., & Clarke, R.V. 2002. Analyzing organized crimes. In *Rational Choice and Criminal Behavior: Recent Research and Future Challenges*, edited by A.R. Piquero and S.G. Tibbetts. New York: Garland.

Felson, M. 1987. Routine activities and crime prevention in the developing metropolis. *Criminology* 25(4): 911-931.

Felson, M. 2006. *Crime and Nature*. Thousand Oaks: Sage.

Fijnaut, C., Bovenkerk, F., Bruinsma, G., & Van de Bunt, H. 1998. *Organized Crime in the Netherlands*. Boston: Kluwer Law International.

Jacobs, J.B. 1999. *Gotham Unbound: How New York City was Liberated from the Grip of Organized Crime*. New York and London: New York University Press.

Kleemans, E.R. 1996. *Strategische misdaadanalyse en stedelijke criminaliteit. Een toepassing van de rationele keuzebenadering op stedelijke criminaliteitspatronen en het gedrag van daders, toegespitst op het delict woninginbraak*. Proefschrift. Enschede: Febodruk bv.

Kleemans, E.R. 2007. Organized crime, transit crime, and racketeering. In *Crime and Justice in the Netherlands. Crime and Justice. A Review of Research. Volume 35*, edited by M. Tonry and C. Bijleveld, 163-215. Chicago: The University of Chicago Press.

Kleemans, E.R. 2015. Criminal organization and transnational crime. In *Histories of Transnational Crime*, edited by G.J.N. Bruinsma, 171-185. Springer: New York.

Kleemans, E.R. 2017. Organized crime and places. In *The Oxford Handbook on Environmental Criminology*, edited by G.J.N. Bruinsma and S.D. Johnson. Oxford: Oxford University Press.

Kleemans, E.R., & De Poot, C.J. 2008. Criminal careers and social opportunity structure. *European Journal of Criminology* 5(1): 69-98.

Kleemans, E.R., & Soudijn, M.R.J. 2017. Organised crime. In *Handbook of Crime Prevention and Community Safety*, edited by N. Tilley and A. Sidebottom. Cullompton, UK: Willan Publishing.

- Kleemans, E.R., Soudijn, M.R.J., & Weenink, A.W. 2012. Organized crime, situational crime prevention and routine activity theory. *Trends in Organized Crime* 15(2-3): 87-92.
- Kleemans, E.R., & Van de Bunt, H.G. 1999. The social embeddedness of organized crime. *Transnational Organized Crime* 5(1): 19-36.
- Kleemans, E.R., & Van de Bunt, H.G. 2008. Organised crime, occupations and opportunity. *Global Crime* 9(3): 185-197.
- Leukfeldt, E.R., Kleemans, E.R., & Stol, W.Ph. 2017. Cybercriminal networks, social ties and online forums: social ties versus digital ties within phishing and malware networks. *British Journal of Criminology* (in press).
- Levi, M., & Maguire, M. 2004. Reducing and preventing organized crime: an evidence-based critique. *Crime, Law and Social Change* 41(5): 397-469.
- Morselli, C., & Roy, J. 2008. Brokerage qualifications in ringing operations. *Criminology* 46(1): 71-98.
- Paoli, L., & Vander Beken, T. 2014. Organized crime. A contested concept. In *Oxford Handbook of Organized Crime*, edited by L. Paoli, 13-31. Oxford: Oxford University Press.
- Reuter, P. 2014. Drug markets and organized crime. In *Oxford Handbook of Organized Crime*, edited by L. Paoli, 359-380. Oxford: Oxford University Press.
- Van de Bunt, H.G., & Van der Schoot, C.R.A.. 2003. *Prevention of Organised Crime: A Situational Approach* (No. 215 Onderzoek en Beleid). The Hague: WODC.
- Varese, F. 2011. *Mafias on the Move*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Varese, F. 2014. Protection and extortion. In *Oxford Handbook of Organized Crime*, edited by L. Paoli, 343-358. Oxford: Oxford University Press.
- Von Lampe, K. 2011. The application of the framework of situational crime prevention to 'Organized Crime'. *Criminology & Criminal Justice* 11(2): 145-163.
- Zhang, S.X. 2007. *Smuggling and Trafficking in Human Beings: All Roads Lead to America*. Westport, CT: Praeger.

ⁱ Dit is gedeeltelijk een Nederlandstalige bewerking van het uitgebreide hoofdstuk 'Organized Crime and Places' (Kleemans 2017). Dit stuk richt zich vooral op de theoretische inzichten en minder op een overzicht van al het empirisch onderzoek.